

<https://doi.org/10.15407/socium2024.03-04.013>

УДК 330.3 : 339.9 + 338.2

Creative Commons Attribution 4.0 International

Сіденко В.Р., чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, головний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: v_sidenko@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4195-5351>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК У РАКУРСІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРЕНДІВ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ¹

У статті розглянуто глобальні тренди розвитку, які справляють вплив на процеси розподілу доходів і стан економічної нерівності. Показано, що домінуюча модель неоліберальної економічної лібералізації стала потужним чинником зростання в останні десятиліття економічної нерівності серед країн світу та меншою мірою – між різними верствами всередині національних економік. Розгортання у світі Четвертої промислової революції та процесу кардинальних технологічних трансформацій стає новим чинником потенційного зростання нерівності через її неоднаковий вплив на різні сектори економіки та види виробництва, а отже, і на динаміку окремих професій та їх доходності. За даними дослідження, чинникам зростання економічної нерівності протидіють чинники, які можуть посилювати тренд інклюзивного розвитку. За умови правильно побудованої стратегії технологічних інновацій і посилення спроможностей адаптації до структурно-технологічних зрушень різних груп робітників і соціальних верств технологічні чинники можуть створювати можливості для вирівнювання доходів. Виявлено, що в умовах України глобальні тренди проявляються специфічно, насамперед через тривалий період загальмованості процесу інновацій всередині країни. Проте ця характеристика має долатись у процесі технологічного піднесення потенціалу обороноздатності, повоєнного економічного відновлення країни на новій технологічній основі та адаптації до умов членства в ЄС, наближуючи тренди розвитку всередині країни до глобальних тенденцій та європейських стандартів. У цьому контексті, на думку автора, важливу роль має відігравати процес активної імплементації всередині національних економік рекомендацій провідних глобальних організацій і форумів, які опікуються питаннями соціально-економічного розвитку, а також настанов політики згуртованості Європейського Союзу.

Ключові слова: інклюзивний економічний розвиток, інклюзивне економічне зростання, економічна нерівність, глобальні тренди розвитку, економічна лібералізація, технологічні трансформації.

Sidenko V.R., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Doctor of Economics, chief research fellow of the Department of Modeling and Forecasting of Economic Development, Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: v_sidenko@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4195-5351>

¹ Стаття підготовлена в межах досліджень наукового проєкту: “Соціально-економічні виклики та перспективи відтворення потенціалу солідаризації українського суспільства під час війни та повоєнного розвитку України” (№ державної реєстрації 0124U003262).

GLOBAL TRENDS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

The article examines global development trends affecting income distribution and the state of economic inequality. It exposes that the dominant model of neoliberal economic liberalisation turned to be, in recent decades, a powerful factor of the growing economic inequality among different countries and, to a lesser extent, between different strata within national economies. The unfolding of the Fourth Industrial Revolution and radical technological transformations worldwide is becoming a new factor of the potential growth of inequality due to uneven impact of this factor on different sectors of the economy and types of production, and therefore on the dynamics and profitability of various professions. The study shows that the factors of economic inequality growth are matched by countervailing factors strengthening the trend of inclusive development. Technological factors can create opportunities for income equalisation under a properly constructed strategy of technological innovations and strengthening the adaptation capabilities of different groups of workers and different social strata to structural and technological shifts. The author shows that global trends are manifested in Ukraine in a specific way, primarily due to a long period of stagnation in the innovation process within the country. However, this characteristic must be eliminated in the process of technological enhancement of the defence potential, post-war economic recovery of the country on a new technological basis, and adaptation to the conditions of EU membership, bringing development trends within the country closer to global trends and European standards. In this context, an important role, according to author, should be played by the process of active implementation within national economies of the recommendations of leading global organizations and forums dealing with issues of socio-economic development, as well as the guidelines of the European Union's cohesion policy.

Keywords: *inclusive economic development, inclusive economic growth, economic inequality, global development trends, economic liberalisation, technological transformations.*

Інклюзивність соціально-економічного розвитку у сучасному світі є домінуючим концептом сталого розвитку, навіть своєрідною мантрою, яка є невід’ємним атрибутом діяльності практично всіх провідних країн світу, глобальних організацій і стратегічних рішень, що приймаються на глобальному рівні. Не випадково цим питанням останніми роками присвячена велика кількість наукових публікацій – як за межами, так і всередині України. Про актуальність цієї тематики для України свідчить, зокрема, початок випуску з 2023 р. спеціального наукового видання, а саме журналу “Інклюзивна економіка” на базі Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти “Кам’янець-Подільський державний інститут”.

За останнє десятиліття в Україні проведено ґрунтовні дослідження теоретико-методологічних засад феномену інклюзивності в соціально-економічному розвитку [1–6], зокрема із застосуванням сучасних наукових парадигм – теорії хвильового розвитку та синергетики [3]. Низка досліджень присвячена міжнародним (глобальним і регіональним) аспектам феномену інклюзивності [7–10], їхнім проявам в умовах України [11–15].

Серед наукових досліджень інклюзивного розвитку виразно виокремлюються два пріоритетні напрями. По-перше, зв’язок цього розвитку з процесами інновацій, насамперед, цифровою трансформацією, інформаційно-комунікаційними технологіями

[16–20]. По-друге, тісні конотації з концепцією сталого розвитку, “зеленою економікою”, циркулярною економікою [21–23].

У масиві публікацій з тематики інклюзивності економічного розвитку, виданих останнім часом за кордоном, слід виокремити такі, де розглядаються складний взаємозв'язок між процесами структурних трансформацій, динаміки нерівності й інклюзивного розвитку [24]; питання інклюзивних інновацій [25]; проблематика політики згуртованості ЄС [26]; питання зв'язку інклюзивності розвитку із системами соціального захисту [27]; проблеми впливу технологічних змін у межах Четвертої промислової революції на інклюзивність розвитку [28]. Вони з різних боків висвітлюють складність і певною мірою суперечливість системи інклюзивного економічного розвитку, яка перебуває під різноспрямованим впливом множини чинників.

Водночас у наявних дослідженнях проблематики інклюзивності економічного розвитку превалює нормативний підхід, не позбавлений певної ідеалізації процесу інклюзивного розвитку. При цьому позитивний аналіз реальних процесів соціальної диференціації під впливом процесів економічної лібералізації та технологічних трансформацій може відсуватися на задній план або взагалі не помічатися. За певних обставин це може стати причиною помилок і невдач у реальній політиці розвитку інклюзивної соціально-економічної системи. Зазначене актуалізує як конкретний предмет дослідження взаємозв'язку інклюзивності розвитку з процесами розподілу доходів і динамікою економічної нерівності в умовах сучасних глобальних трансформацій.

З огляду на це, **мета статті** – за допомогою аналізу позитивних і негативних чинників суспільного інклюзивного розвитку під час розгортання глобальних економічних трендів визначити прогалини та стимулюючі джерела (мотивацію) політики інклюзивного розвитку в Україні.

Основні глобальні соціально-економічні тренди сучасного розвитку в аспекті інклюзивності. Інклюзивність розвитку трактується в сьогоденному економічному мейнстрімі як *системна характеристика* процесу економічного зростання світової економіки та її учасників, а також Європейського Союзу – головного інтеграційного об'єднання у світі, до членства в якому прагне Україна. Про це переконливо свідчить зміст практично всіх головних документів, які ухвалюються провідними міжнародними інституціями з питань сучасної стратегії економічного розвитку.

Так, ООН у своїх Цілях сталого розвитку 2016–2030² серед 17 таких цілей виокремлює: *Ціль 8: сприяння поступальному, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; Ціль 10: скорочення нерівності всередині країн і між ними*. Водночас більшість інших цілей певною мірою дотична до стратегії інклюзивного розвитку.

² Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1. United Nations. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf>

У Декларації Ріо-де-Жанейро “Групи 20”³ термін “інклюзивний” зустрічається 22 рази, зокрема у двох перших пунктах Декларації, які апелюють до “міцного, сталого, збалансованого та інклюзивного зростання” і “сталого, стійкого та інклюзивного зростання”. При цьому “нерівність як усередині країн, так і між ними є основою більшості глобальних проблем, з якими ми стикаємося, і посилюється ними”. У комюніке останнього саміту “Групи 7”⁴ термін “інклюзивний” використовується 36 разів, зокрема у контексті необхідності “більш ефективного, інклюзивного та рівноправного глобального управління”, “міцного та інклюзивного глобального економічного зростання”, а також “інклюзивного відновлення” України.

Особливо велике значення питанню інклюзивності надається в Європейському Союзі, де наголошується на необхідності забезпечити “інтегрований підхід у всіх сферах політики для підвищення продуктивності, сталого й інклюзивного зростання в Європі, побудови надійної, інноваційної та стійкої економіки, просування унікальної соціальної й економічної моделі Європи...”⁵.

В Україні питання інклюзивності розвитку також поставлене як пріоритетне у Національній доповіді з питань сталого розвитку 2017 року⁶. Проте практична реалізація широко декларованого принципу інклюзивності економічного зростання та розвитку не є безпроблемною. Зокрема, про це свідчить нещодавня доповідь Генерального секретаря ООН про імплементацію Цілей сталого розвитку 2030⁷, де зазначається, що прогрес у досягненні ЦСР стикається з проблемами, пов’язаними з наслідками COVID-19, торговельною напруженістю, зростанням боргів у країнах, що розвиваються, конфліктами та геополітичною напруженістю, які разом загрожують глобальному економічному зростанню. При цьому нерівномірне відновлення від наслідків пандемії, погіршення захисту трудових прав і нові слабкі місця “підривають перспективи соціальної справедливості”.

Статистичні дані щодо динаміки доходів на душу населення між різними групами країн світу (рис. 1) вказують на *значне зростання в умовах економічної глобалізації нерівності в глобальному процесі розподілу доходів на користь найбільш розвинутих країн світу*. Зазначені розриви фактично перетворили економічну нерівність за доходами у системно значущу характеристику світової економіки, яка ґрунтується на

³ G20 Rio de Janeiro Leaders’ Declaration. Rio de Janeiro, Brazil, 2024. URL: <https://g20.org/wp-content/uploads/2024/11/G20-Rio-de-Janeiro-Leaders-Declaration-EN.pdf>

⁴ Apulia G7 Leaders’ Communiqué. G7 Italia 2024. URL: <https://www.g7italy.it/wp-content/uploads/Apulia-G7-Leaders-Communique.pdf>

⁵ European Council. Conclusions. Special meeting of the European Council, 17 and 18 April 2024, Brussels, 18 April 2024, EUCO 12/24, Par. 12. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/04/18/european-council-conclusions-17-and-18-april-2024/>

⁶ Цілі Сталого Розвитку: Україна: національна доповідь 2017. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>

⁷ Progress towards the Sustainable Development Goals: Report of the Secretary-General. 2 May 2024. A/79/79-E/2024/54. United Nations. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2024/SG-SDG-Progress-Report-2024-advanced-unedited-version.pdf>

неоліберальній моделі глобалізації. Це стало закономірним наслідком далекосяжної лібералізації руху товарів, послуг і капіталів та максимізації орієнтації на критерії глобальної конкурентоспроможності та глобальної ефективності бізнесу. Вивільнення ринкових сил у глобальному форматі не могло не спричинити більш виразну соціальну диференціацію, адже новими ринковими можливостями, що виникають внаслідок глобалізації, мають змогу скористатися максимальною мірою саме найбільш розвинені інституційно та технологічно суб'єкти ринкової діяльності.

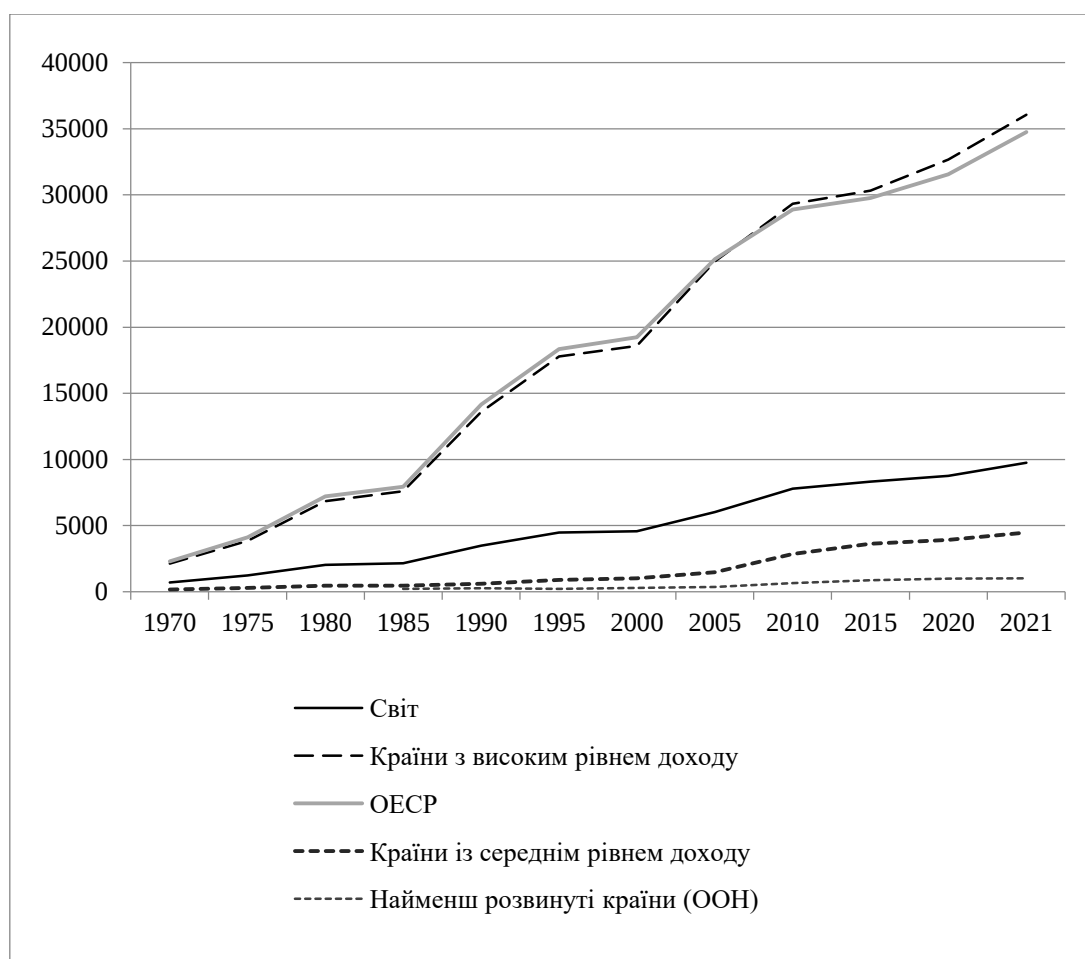

Рис. 1. Скоригований чистий валовий національний дохід на душу населення за групами країн світу у 1970–2021 рр., дол. у поточних цінах

Примітка: скоригований чистий національний дохід є валовим національним доходом (ВНД), зменшеним на споживання основного капіталу та вартісну оцінку виснаження природних ресурсів.

Джерело: складено автором на основі бази даних “Показники світового розвитку” Світового банку: World Development Indicators. DataBank. World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

Водночас картина міжкраїнового розподілу доходів не є достатньою для загальної оцінки впливу глобалізації на цей процес: важливим є аспект впливу глобалізації на розподіл доходів і стан нерівності за доходами *всередині* окремих національних економік, принаймні тих, що найбільше впливають на тенденції світової економіки. Для цього переважно використовують показник коефіцієнта (індексу) Джині (табл. 1)⁸.

Таблиця 1

**Зміна індексів Джині для окремих великих економік світу та України
у 1965–2023 рр.**

Країни	Роки														
	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
США	37,5	36,6	35,6	34,7	37,6	38,3	39,9	40,1	41,0	40,0	41,2	39,7	39,7	41,3	...
Велика Британія	...	28,0	27,9	28,5	30,4	35,7	35,5	38,8	35,5	33,7	33,3	32,6	32,4	...	...
Канада	...	37,2 (1971)	34,1	33,0 (1981)	33,2	31,4	31,5	33,4	33,6	33,6	33,7	31,7 (2019)	...	...	...
Німеччина	...	...	...	...	...	29,5 (1991)	28,8	28,9	31,7	30,2	31,7	32,4	...	...	...
Франція	...	37,1	35,9	34,0 (1979)	33,4 (1984)	32,1	32,0 (1996)	32,6	29,8	33,7	32,7	30,7	31,5	...	...
Італія	...	...	34,0 (1977)	32,9	31,2 (1986)	31,0 (1991)	35,2	35,2	33,8	34,7	35,4	35,2	34,8	...	...
Швеція	...	...	24,3	...	...	...	25,2	27	26,8	27,7	29,2	28,9	29,8	...	...
Китай	...	...	...	...	...	32,2	35,2 (1996)	38,7 (1999)	40,9	43,7	38,6	37,1	35,7	...	...
Індонезія	...	...	...	...	32,3 (1984)	31,1	34,2 (1996)	30,3	29,9	34,6	38,2	35,3	35,5	35,5	36,1
Аргентина	...	...	...	40,8	42,8 (1986)	46,8 (1991)	48,9	51,0	47,8	43,7	42,3 (2016)	42,7	42,4	40,7	...
Бразилія	...	...	...	57,9 (1981)	55,5	60,4	59,5	58,4 (2001)	56,3	52,9 (2011)	51,9	48,9	52,9	52,0	...
Україна	...	...	...	...	...	29,7 (1992)	39,2	29,0 (2002)	29,0	24,8	25,5	25,6	...	...	...

Примітка: індекс Джині змінюється в діапазоні 0–100%: чим вищим є значення індексу, тим більша нерівність у розподілі доходів.

Джерело: складено автором на основі бази даних “Показники світового розвитку” Світового банку: World Development Indicators. DataBank. World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

Згідно з аналізом даних для 11 великих економік світу, виокремлено три групи країн за характером впливу процесу економічної глобалізації на їхній внутрішньонаціональний розподіл доходів:

1. Країни, де в умовах найбільшого розвитку процесу глобалізації має місце тренд *зростання нерівності*: він проявляється не лише в США з неоліберальною економіч-

⁸ На жаль, статистичні дані щодо вказаного показника для низки важливих великих економік світу подаються лише спорадично, що не дозволяє аналізувати їх довгострокову динаміку.

ною моделлю, але й у країнах із виразною соціально орієнтованою економікою – наприклад, Швеції та Німеччині. До 2000 р. він був дуже виражений у Великій Британії, але з початку ХХІ ст. зазнав реверсу.

2. Країни, де апогей глобалізації супроводжувався дуже високими (понад 50%) показниками індексу Джині, які згодом почали помітно знижуватись, але й досі залишаються на відносно високому рівні. Це Бразилія та Аргентина – представники регіону Латинської Америки, яка стала головною сферою опрацювання моделі політики так званого Вашингтонського консенсусу.

3. Країни, які в певні періоди відчували зростання індексу, а отже, й економічної нерівності за доходами, проте завдяки заходам внутрішньої економічної політики змогли або *призупинити* тенденції до істотного зростання нерівності (Канада, Італія, Франція, Індонезія), або взагалі *обернути цей тренд у зворотному напрямі* – до більшої рівності (Китай).

Таким чином, вплив глобалізації на розподіл доходів всередині окремих національних економік *істотно залежить від контексту національної соціальної та економічної політики* та застосовуваних інструментів регулювання.

З огляду на це, процес економічної глобалізації в останнє десятиліття зазнає гальмування, що супроводжується посиленням державного втручання в міжнародні економічні процеси – аж до системного застосування інструментів протекціонізму та субсидіювання вітчизняних компаній у важливих економічних сферах. Цьому процесу гальмування глобалізації (а багато хто сьогодні прямо говорить про настання періоду деглобалізації та фрагментації світової економіки) сприяє нинішня криза міжнародної безпеки. Водночас істотним модифікуючим чинником є інтенсифікація фундаментальних технологічних змін.

Глобальні тренди технологічних змін ХХІ ст. та їхній довгостроковий вплив на соціально-економічні процеси. Четверта промислова революція, яка стала набирати оберти в другій декаді ХХІ ст., дедалі більше слугує чинником *кардинальної перебудови економічних і соціальних структур* на новій технологічній основі⁹. Це спричиняє зміни відносної конкурентоспроможності країн та їхньої здатності виробляти та привласнювати зростаючі обсяги світового доходу.

Довгострокові перспективи зростання сукупного доходу будь-якої країни залежатимуть від її здатності інтенсифікувати інноваційні процеси всередині країни, адекватно вписатися в глобальний контекст кардинальних технологічних змін і посісти належне місце в системі світового поділу праці та міжнародного обміну, що дозволить привласнювати відносно більшу частку загальносвітового доходу.

Проте навіть істотна інтенсифікація процесу нарощування національної конкурентоспроможності у глобальному економічному середовищі ще не гарантуватиме

⁹ Детальний аналіз основних напрямів нової технологічної революції дістав широке та різноманітне висвітлення в наявних публікаціях і матеріалах міжнародних організацій, одна з яких стала основою для розгортання всередині Всесвітнього економічного форуму глобальної платформи, де обговорюються різноманітні аспекти Четвертої промислової революції та сучасних науково-технологічних трансформацій [30].

соціального миру та солідарності всередині країни, оскільки більші обсяги національного доходу не обов'язково розподілятимуться рівномірно серед різних верств населення.

У цьому контексті важливо посперитися на гіпотезу видатного економіста українського походження С. Кузнеця [29], згідно з якою *економічний розвиток має тенденцію чинити тиск у бік підвищення нерівності доходів, принаймні на його початкових стадіях і за відсутності компенсаційної політики*. Відповідно, на думку ряду сучасних дослідників процесів економічного розвитку, наявна *“дилема того, хто розвивається”* [24]: країни, що розвиваються, які прагнуть економічного розвитку, тобто структурної трансформації на основі підвищення доходів для всіх, особливо бідних, стабільної або навіть спадної нерівності доходів, наражаються на зазначений феномен *“кузнецівської напруженості”* між структурною трансформацією і зменшенням нерівності доходів.

Ця напруженість має враховуватися в політиці кардинальних технологічних трансформацій, але вона *не визначає наперед неминучість зростання нерівності в період структурних трансформацій, а лише підвищує їх ймовірність*. Водночас низка наявних досліджень процесів сучасних технологічних трансформацій вказує на *реальність технологічних змін, що мають інклюзивний характер* [16–20; 25; 28].

Важливу роль у процесі технологічних трансформацій відіграватимуть зрушення у структурі зайнятості населення та в динаміці рівнів доходів різних професійних груп в умовах швидкого зростання одних галузей і видів виробництва та занепаду інших, які витіснятимуться новітніми сферами економічної діяльності.

Так, впровадження блокчейн-технологій може призвести до *зниження загальної потреби в посередниках* – торговельних, фінансових, а також в юристах, хоча останні також можуть стати бенефіціарами технологічних змін завдяки істотному зниженню трансакційних витрат [31].

Бюро статистики праці США у своєму десятирічному прогнозі щодо змін зайнятості в розрізі окремих професій дає розгорнуту картину структурних зрушень у зайнятості, виокремлюючи професії з найбільшими приростом і скороченням (табл. 2).

За даними таблиці 2, найбільшими темпами розширюватиметься зайнятість у сферах, пов'язаних з новою енергетикою, цифровою економікою та інформатизацією, охороною здоров'я. Водночас зазнають істотного скорочення професії, пов'язані з рутинними трудовими операціями, які піддаватимуться автоматизації, застосуванню штучного інтелекту (ШІ) та поширенню технологій адитивного виробництва, працевіткі професії, де можна застосовувати робототехніку. Відповідно, мають відбуватися й зміни у рівнях доходів окремих професій.

Відповідно до дослідження фахівців Всесвітнього економічного форуму [32], у 2023–2027 рр. найбільші темпи приросту зайнятості спостерігатимуться у таких професіях: фахівці зі ШІ та машинного навчання; спеціалісти з питань сталого розвитку; бізнес-аналітики; аналітики з інформаційної безпеки; інженери FinTech; аналітики і вчені у сфері роботи з даними; інженери-робототехніки; оператори сільськогосподарської техніки.

Таблиця 2

Професії з найбільшими (понад 20%) передбачуваними темпами зростання / скорочення зайнятості в США у 2023–2033 рр., %

Зростання		Скорочення	
Назва професії	% зміни зайнятості	Назва професії	% зміни зайнятості
Майстри з обслуговування вітрогенераторів	60,1	Текстові редактори та друкарки	–38,0
Монтажники сонячних фотоелектричних установок	48,0	Монтажники даху, гірники	–32,0
Практикуючі медичні сестри	46,3	Телефонні оператори	–26,4
Фахівці з обробки та аналізу даних	36,0	Оператори комутаторів, зокрема відповідачі на звернення клієнтів	–25,2
Аналітики інформаційної безпеки	32,7	Оператори введення даних	–25,0
Менеджери надання медичних послуг та інших послуг з охорони здоров'я	28,5	Виробники ливарних форм і стрижнів	–24,6
Помічники лікаря	28,5	Оператори підйомно-транспортних машин, працівники з підземних гірничих робіт	–22,9
Вчені у галузі комп'ютерних та інформаційних досліджень	25,6	Виготовлювачі форм з металу та пластику	–22,2
Асистенти фізіотерапевта	25,4	Фахівці з телемаркетингу	–21,5
Аналітики у галузі дослідження операцій	23,0	Монтажники двигунів та інших машин	–21,3
Асистенти у галузі трудотерапії	22,3		
Актuariї	21,8		
Фінансові експерти	21,0		
Помічники з персонального догляду вдома	20,7		

Джерело: U.S. Bureau of Labor Statistics. Employment Projections. Table 1.3. Fastest growing occupations, 2023 and projected 2033; Table 1.5. Fastest declining occupations, 2023 and projected 2033. August 29, 2024. URL: <https://www.bls.gov/emp/tables/fastest-growing-occupations.htm>; <https://www.bls.gov/emp/tables/fastest-declining-occupations.htm>

Згідно з наявними оцінками щодо впливу на окремі професії новітніх технологій, пов'язаних з так званими великими мовними моделями [33], станом на 2022 р. він є найбільшим¹⁰ стосовно комп'ютерної сфери та математики (75,1%), офісних та адміністративних функцій (60,4%), ділових і фінансових операцій (52,1%), архітектури й інженерної справи (48,7%), юридичної сфери (48,5%), менеджменту (46,5%), комерційних продажів та пов'язаних з ними функцій (46,1%), мистецької сфери, дизайну, сфери розваг, спорту та засобів масової інформації (46,0%), сфери наук про життя, фізичних і суспільних наук (45,6%), навчальних послуг та бібліотечної справи

¹⁰ Наведені в дужках показники вказують на частку професійних завдань у кожній професійній групі, де економія часу на виконання завдання може становити не менше ніж 50%.

(38,6%), медичних і пов'язаних з ними технічних послуг (33,6%), громадських та соціальних служб (33,3%).

Дослідники [33] зазначають, що наявна технологія генеративного ШІ вже має потенціал для порушення широкого кола робочих місць, адже для понад 30% усіх працівників принаймні 50% завдань їхньої професії істотно коригуються генеративним ШІ. На відміну від попередніх технологій автоматизації, які переважно впливали на рутинну роботу синіх комірців, генеративний ШІ, ймовірно, порушить різний набір “когнітивних” і “нерутинних” завдань, особливо в середньо- та високооплачуваних професіях.

Таким чином, фактично у вказаних сферах *виникає значний потенціал скорочення зайнятості* на відповідні (вказані у дужках) величини, якщо тільки не відбуватиметься компенсуючий процес розширення їх діяльності. Зрозуміло, що процеси кардинальних структурних зрушень і змін у структурі зайнятості та доходів не можуть не бути дуже болісними для багатьох верств суспільства і викликати невдоволення, навіть протести з боку представників занепадаючих професій. Ці процеси об'єктивно вимагають сильної політики державного регулювання та активної політики на ринку праці.

Вплив глобальних процесів на соціально-економічні процеси в Україні. Перебування сучасного світу в стадії системних трансформацій, зумовлених кардинальними технологічними змінами проривного характеру, справлятиме визначальний довгостроковий вплив на напрями та динаміку соціально-економічного розвитку України. Проте цей вплив глобальних технологічних змін в умовах України має нині та напевно матиме у перспективі свою специфіку.

Для України до останнього часу був характерним уповільнений процес технологічних інновацій, який призвів до *дуже нерівномірного поширення в країні глобальних трендів технологічних змін* і став одним з визначальних чинників деіндустріалізації економіки, загального спрощення її структури¹¹. Про це свідчать, зокрема, дані динаміки зайнятості та доходів від заробітної плати (табл. 3).

Так, в Україні до початку війни в 2022 р.¹² зайнятість у технологічно ємній сфері інформації та телекомунікацій, а також професійній, науковій і технічній діяльності мала лише незначний приріст, а у сферах освіти та охорони здоров'я навіть зменшилася на фоні хронічного відставання оплати праці у цих сферах від середнього значення по країні; негативна динаміка спостерігалась у секторі фінансової та страхової діяльності. Це контрастує з трендами, характерними для інноваційно активної економіки США (див. табл. 1). На наведені дані істотно впливає феномен тіньових доходів, які є значущими у сферах надання послуг, через що реальні показники зайнятості та до-

¹¹ Питання зв'язку між процесами деіндустріалізації та інклюзивного розвитку економіки є досить складним, неоднозначним і потребує додаткових наукових досліджень.

¹² Початок війни, напевно, істотно викривив всі показники зайнятості через мобілізацію та значні міграційні процеси, хоча величину цих викривлень важко оцінити через відсутність більш актуальних даних у наявній базі опублікованих статистичних показників України.

ходів працівників можуть бути істотно вищими, особливо у випадку роботи за контрактами з іноземними компаніями та організаціями¹³.

Таблиця 3

**Зайнятість і середньомісячна зарплата в Україні
за окремими технологічно ємними видами економічної діяльності**

Види економічної діяльності	Зайнятість населення (тис.)		Середньооблікова кількість штатних працівників (% від загальної кількості в країні)			Коефіцієнт середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників*		
	2015	2021	2010	2015	2021	2010	2015	2021
Інформація та телекомунікації	1,66	1,85	1,93	1,66	1,47	1,41	1,70	1,82
Фінансова та страхова діяльність	1,48	1,35	2,52	2,37	2,40	2,07	2,05	1,71
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,57	2,70	3,26	2,98	2,89	1,28	1,61	1,46
Освіта	9,10	7,97	15,5	17,78	16,30	0,85	0,75	0,84
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,33	5,85	11,53	12,20	11,26	0,73	0,67	0,83

* Відносно середнього рівня заробітної плати за всіма видами економічної діяльності.

Джерело: Статистичний щорічник України. 2022 / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2023.

Цей феномен загальмованості технологічних інновацій в Україні має своїм підґрунтям насамперед інституційні засади функціонування економіки, які тривалий час превалюють у країні та дуже ускладнюють будь-яку діяльність, пов'язану з істотними ринковими ризиками, значними капітальними вкладеннями в умовах невизначеності, а також особливими умовами венчурного фінансування¹⁴. І навпаки, у межах формального та неформального форматів інституційного устрою досі наявні величезні можливості для отримання великих доходів непропорційно трудовим зусиллям, що є живильним середовищем для глибоко вкоріненої корупції та тіньової економіки. Застосовуючи визначення відомих економістів, лауреатів Нобелівської премії з економіки 2024 р. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона [34], в Україні ми стикаємося з феноменом несприятливих для розвитку *екстрактивних, а не інклюзивних економічних інститутів*. За таких умов здійснення ризикованої інноваційної діяльності дуже часто

¹³ В Україні станом на червень 2024 р. медіанний рівень місячної зарплати фахівця-програміста середнього рівня становив 2500 дол., а вищого рівня – 4700 дол. (Див.: Форум Спільноти програмістів. DOU.ua. URL: <https://jobs.dou.ua/salaries/>).

¹⁴ Інститути економічного розвитку як його загальний каркас – це не лише норми та правила, що мають суто економічний зміст: на економічні процеси впливають наявні норми правопорядку в цілому (права власності, контрактне право, судова система та процедури врегулювання спорів тощо), а також великий масив так званих неформальних інститутів (норм і правил, встановлених ціннісними засадами суспільства, його морально-етичними принципами), які скеровують мотивацію суб'єктів економічної діяльності.

стає не вигідним із суто економічних причин, оскільки наявні можливості отримання більш гарантованих доходів за менших витрат і менших ризиків.

Істотна деформація процесу поширення технологічних інновацій в Україні робить проведення цілеспрямованої стратегічно орієнтованої політики вирівнювання доходів складною справою. В умовах помітного відхилення офіційних статистичних даних від реальних даних щодо зайнятості та доходів процеси формування, розподілу і перерозподілу доходів переважно перебувають поза межами державного регулювання та формуються насамперед спонтанними ринковими механізмами.

Виклики, перед якими постала Україна та її модель соціально-економічного розвитку у контексті глобальних технологічних змін, значно посилюються внаслідок *глобальної безпекової кризи*, головною причиною поширення якої стала саме війна в Україні. Війна та глобальна безпекова криза спричинили *системно значущу деформацію умов розвитку економіки та соціальної сфери в Україні*. У цьому контексті достатньо красномовною є обставина, що фінансування всієї соціальної та гуманітарної сфер України повністю здійснюється в умовах війни завдяки зовнішнім фінансовим джерелам, і ця обставина є безпрецедентним викликом з позиції перспектив довгострокового сталого та стійкого соціально-економічного розвитку країни. Водночас дедалі реальнішим виглядає тренд до скорочення зовнішнього фінансування України з офіційних фінансових джерел. *У разі нездатності знайти їм заміну серед джерел приватного капіталу увесь процес підтримання економічної та соціальної стабільності буде неминуче підірваний*.

Україна нині постає перед дилемою *“інвестиції у розвиток або соціальні витрати”*. Вона не повинна трактуватись як взаємовиключення, адже без потужної соціальної мотивації, яка істотно залежить від відчуття соціальної справедливості, рівних можливостей, соціальної згуртованості й інклюзивності, важко уявити ефективний економічний розвиток у сучасних умовах. Проте обмеженість фінансових ресурсів диктує імператив збалансування витрат на довгострокові цілі розвитку та на поточні потреби суспільства. Альтернатива цьому – розкручування інфляційної спіралі, яка штовхне економіку в прірву.

Цей надзвичайно важливий макроекономічний обмежник синергетично взаємодітиме з низкою інших ускладнюючих чинників, які кардинально інтенсифікувалися в умовах війни та глобальної безпекової кризи.

Серед найбільш очевидних і значущих серед них – *вихід з ринку праці* внаслідок мобілізації та через виїзд за кордон понад 6,7 млн осіб¹⁵. Це створило *критично великий дисбаланс попиту та пропозиції на ринку праці, дефіцит висококваліфікованих фахівців*, що сприймається українським бізнесом як головна перешкода розвитку еко-

¹⁵ У країнах Європи станом на кінець липня 2024 р. зареєстровано 6 168 100 біженців від війни з України, до яких слід додати ще 571 300, які перебувають у країнах за межами Європи. (Див.: Europe Situations: Data and Trends – Arrivals and Displaced Populations – July 2024. United Nations High Commissioner for Refugees. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/110975>).

номії в умовах війни¹⁶. При цьому якщо вихід з ринку фахівців через мобілізацію є тимчасовим чинником негативного впливу на економіку, то масовий виїзд за кордон молоді (носія перспективних професійних кваліфікацій¹⁷) слугує суттєвим довгостроковим чинником переважно значущого зменшення потенціалу економічного розвитку. Чим довше триває війна і чим більше тимчасові мігранти асимілюються економічним і соціальним середовищем країн місцеперебування, тим, за інших рівних умов, менші шанси на їхнє повернення. Найбільші можливості для входження у нове життя за кордоном мають особи, які є молодими та володіють професійними знаннями, що є перспективними з точки зору потреб економіки майбутнього.

Війна в Україні стала потужним чинником *кардинальних структурних зрушень в економіці*. Колосальні руйнування основних виробничих фондів та інфраструктури, їхнє фінансове знекровлення¹⁸ робить перспективи повоєнного відновлення багатьох об'єктів дуже проблематичним, а подекуди й недоцільним. Руйнування основних фондів охопили велику частку секторів, які належать до старопромислових і чия конкурентоспроможність була сумнівною навіть до настання повномасштабної війни. *Ефективне відновлення економіки України буде можливим виключно на новій технологічній основі*. А це неминуче означатиме *масштабну реструктуризацію економіки* – з відповідним згортанням сфери праці для низки традиційних професій і швидким розширенням для професій “нової економіки”.

Такі кардинальні структурні зміни неможливі без побічних соціальних наслідків через *різну здатність різних людей до перенавчання й адаптації до нових умов життя та трудової діяльності*. І цей процес може спричиняти соціальні конфлікти, якщо державна політика в напрямі сприяння адаптації до структурних змін буде недалекоглядною або імплементаційно неефективною.

Важливу роль у згаданому процесі структурної адаптації відіграватимуть зовнішні чинники, оскільки нова структура української економіки, яка зазнала в ході війни кри-

¹⁶ Нове щомісячне опитування підприємств “Український бізнес під час війни”. Вип. 29 (вересень, 2024). Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2024. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7558>

¹⁷ Окремі іноземні компанії, які залучали до роботи українських фахівців сфери ІТ, цілеспрямовано сприяли їхньому виїзду за межі України з метою створення більш безпечних умов для свого бізнесу. За межі України виїхала низка українських вчених високого рівня, які до війни мали зв'язки із закордонними науковими центрами та брали участь у міжнародних програмах. Їхнє повернення в Україну після війни є сумнівним.

¹⁸ Детальний аналіз непрямих втрат економіки в обсязі 1,164 трлн дол. станом на середину 2024 р. в обсязі міститься у звіті фахівців Київської школи економіки. (Див.: Андрієнко Д., Горюнов Д., Задорожня Л., Маркуц Ю., Маршалок Т., Нейтер Р., Піддубний І., Студеннікова І., Топольсков Д. Звіт про непрямі фінансові втрати економіки внаслідок військової агресії Росії проти України станом на 1 липня 2024 року. Київ: Київська школа економіки, 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf). Прямі збитки інфраструктурі станом на 24.03.2024 р. досягли 63 млрд дол. (Див.: Direct damage caused to Ukraine's infrastructure during the war has already reached almost \$63 billion. Global economic losses are about \$543–600 billion. Kyiv: Kyiv School of Economics, 2024. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/>).

тично великих втрат, у своєму подальшому розвитку істотно залежатиме від зовнішніх джерел капіталу та технологій. У цьому контексті країна постане не лише у коротко-, але й довгостроковій перспективі перед низкою *серйозних глобальних викликів і ризиків*.

Ризик невизначеності процесу глобальних трансформацій у напрямі формування нового світового порядку. Ця невизначеність, неможливість напевно передбачити контури зазначеного порядку, який формуватиметься переважно не за певним глобальним планом і в режимі міжнародного співробітництва, а в ході гострої конкуренції та конфліктності між провідними світовими потугами, буде дуже істотним обмежником для формування довгострокової національної політики. Це істотно підвищуватиме вимоги до гнучкості та варіативності механізмів національного соціально-економічного розвитку, їхньої стійкості до зовнішніх стресів. У цьому процесі важливо виходити не лише з поточного балансу сил у межах світової системи, але й з наявних трендів розвитку, які в перспективі можуть істотно змінювати цей баланс.

Глобальні виклики зміни клімату та поглиблення світової екологічної кризи, їхній кардинальний вплив на моделі соціально-економічного розвитку. Для України ці зміни матимуть величезне значення, особливо в аспекті умов розвитку аграрного сектора, який останніми роками став основою міжнародної спеціалізації української економіки. Крім того, війна вже завдала шкоди довіллію в Україні, повний масштаб якої, мабуть, буде оцінений пізніше, і цей фактор може справляти негативний вплив на процес інвестицій в український аграрний сектор, ставлячи під сумнів перспективи його подальшого розширення та генерування високого рівня зайнятості та доходів.

Глобальні виклики, пов'язані з потенційно шкідливими наслідками розвитку окремих новітніх технологій. Насамперед йдеться про певні небезпечні аспекти неконтрольованого застосування ШІ, розвиток якого надзвичайно прискорився внаслідок удосконалення військових технологій в умовах сучасної кризи світового порядку. Відбувається процес гіпертрофії уваги до технологічної основи розвитку при відповідному зменшенні уваги до його гуманітарної складової.

Водночас глобальні чинники можуть і позитивно впливати на процеси інклюзивного розвитку в Україні через декілька каналів.

Входження в систему глобальних економічних зв'язків у форматі, *стратегічно орієнтованому на формування сучасної структури економіки* із значною часткою високотехнологічних виробництв, профільних для доби Четвертої промислової революції, за наявності розвинених механізмів дифузії інновацій всередині національної економіки, здатне створити більш сприятливі умови для прискореного високотехнологічного зростання та швидкого збільшення доходів у переважній частки населення. Це може створити умови для вирівнювання рівнів добробуту, а отже, для функціонування інклюзивної соціально-економічної структури.

Активна участь у міжнародному співробітництві та діяльності провідних глобальних організацій прискорює *адаптацію узгоджених міжнародних інституційних форматів всередині національної економіки*, зумовлюючи заміщення екстрактивних інститутів інклюзивними. Зокрема, це сприятиме активізації соціальних функцій бізнесу в межах концепції корпоративної соціальної відповідальності та може полегшити наван-

таження на державні фінанси в аспекті підтримки соціального розвитку та вирівнювання матеріальних умов життя населення.

Входження країни у процес адаптації до критеріїв членства в Європейському Союзі передбачає *реалізацію всередині країни засад спільної соціальної політики ЄС*, в якому інклюзивність відіграє головну роль. Цей чинник передбачає істотну активізацію національної соціальної політики в аспекті підготовки суспільства до функціонування в умовах конкурентного режиму єдиного європейського ринку, який може справляти тиск у протилежному напрямі – виокремлення переможців у конкуренції.

Можливі формати та механізми реагування на нові глобальні виклики, ризики та загрози інклюзивному соціально-економічному розвитку. Провідні глобальні організації та регіональні інтеграційні об'єднання приділяють багато уваги виробленню узгоджених підходів до реагування на глобальні виклики соціально-економічному розвитку та наявні ризики і загрози, які останнім часом істотно зростають. Для будь-якої країни світу важливо вписатися в ці міжнародні тренди політики соціально-економічного розвитку, належним чином адаптуючи їх до національних умов. Серед принципово важливих засад такої політики розвитку, визначених за останній час *провідними міжнародними інституціями*, слід виокремити такі.

Зафіксовано важливі конкретні завдання, висунуті *ООН* в Цілях сталого розвитку 2030: “Досягти й підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення на рівні, що перевищує середній по країні”; “підтримувати... зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше ніж 7% на рік у найменш розвинутих країнах”; “домогтися підвищення продуктивності в економіці шляхом диверсифікації, технічної модернізації та інноваційної діяльності, зокрема шляхом приділення особливої уваги секторам з високою доданою вартістю і працемістким секторам”.

У цьому контексті важливе значення має енергійна реалізація плану дій “Групи 20” 2023 р. щодо прискорення прогресу у досягненні ЦСР, чому мають слугувати додаткові інструменти та механізми боротьби з нерівністю, такі як відкриття доступу до ресурсів розвитку через багатосторонні банки розвитку та інноваційні інструменти і механізми фінансування.

У межах “Групи 20” (Декларація Ріо-де-Жанейро) сформульована низка системно важливих рекомендацій для забезпечення інклюзивного розвитку, зокрема:

- активізація боротьби з корупцією, яка істотно впливає на рівні бідності та стан соціально-економічної нерівності; просування з цієї метою культури чесності та не-підкупності; використання заходів співробітництва компетентних правоохоронних органів, зокрема Оперативної мережі правоохоронних органів з протидії корупції (GlobE Network);

- запровадження прогресивного оподаткування відповідно до Декларації міністрів “Групи 20”; ефективне задіяння *Інклюзивного механізму протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з-під оподаткування*;

- забезпечення відкритого, справедливого, різнопланового та взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі досліджень та інновацій з використанням таких інструментів, як відкриті інновації, відкрита наука, передача технологій і спіль-

не нарощування потенціалу на добровільній основі, розширення наукової комунікації – у контексті завдання скорочення глобальної нерівності й асиметрії в наявності доступу до наукового знання, технологій та інновацій;

– створення якісних робочих місць і просування гідної роботи для всіх з метою досягнення соціальної інтеграції;

– прискорення реформи міжнародної фінансової архітектури, щоб вона могла подолати термінові виклики забезпечення сталого розвитку, зміни клімату та ліквідації бідності; добровільне створення національних платформ як інструменту стимулювання сталого фінансування в країнах з ринками, що формуються, і країнах, що розвиваються;

– активізація та збільшення обсягу інвестицій з усіх фінансових джерел і каналів для усунення розриву у фінансуванні енергетичних переходів; підтримка переходу до низьких вуглецевих викидів і забезпечення низьковитратного фінансування для них;

– реалізація рішення міністрів з питань праці та зайнятості країн “Групи 20”: розробити керівництво із захищеного, безпечного та надійного використання ШІ на ринку праці.

Центр дослідження проблем розвитку *ОЕСР* рекомендує активізувати інвестиції у сферу соціального захисту [27], оскільки на мікрорівні (рівні домогосподарств) вони можуть давати чистий ефект зростання через декілька трансмісійних каналів: надання домогосподарствам можливості накопичувати виробничі фонди, запобігання втратам продуктивного капіталу після економічного шоку, підтримку інновацій і підприємництва, вплив на процес залучення до ринку праці та зростання заощаджень, підтримку інвестицій у людський капітал. Проте цей позитивний ефект зростання може бути зменшений можливим негативним ефектом зростання соціального захисту – в напрямі скорочення робочої сили та заощаджень, заохочення утриманства і породження негативних стимулів відносно праці та заощаджень.

У контексті політики *адаптації економіки та соціальної сфери України до умов членства в ЄС* Україна повинна впровадити всередині країни *керівні принципи соціальної політики ЄС*. З огляду на це, ст. 3 консолідованої версії Договору про Європейський Союз¹⁹ фіксує орієнтацію на боротьбу із соціальним відчуженням, сприяння соціальній справедливості та соціальному захисту, а також економічній, соціальній і територіальній згуртованості, солідарності серед країн-членів.

Водночас, відповідно до ст. 4 Договору про функціонування Європейського Союзу, соціальна політика і питання економічної, соціальної та територіальної згуртованості не належать до ексклюзивної компетенції ЄС, а підпадають під спільну компетенцію ЄС та країн-членів. Тому взаємодія у цій сфері реалізується головним чином через механізм координації соціальної політики. Статтями 151–153 Договору передбачена гармонізація соціальних систем країн-членів при збереженні їх різноманітності та при тому, що спільна соціальна політика не впливатиме на право країн-членів само-

¹⁹ Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2012/C 326/01). *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2012_326_R_0001_01

стійно визначати основні принципи своїх систем соціального захисту та істотно впливати на їхню фінансову збалансованість.

Договір про функціонування ЄС орієнтує на зменшення диспаратів у рівнях розвитку різних регіонів через застосування механізмів структурних фондів ЄС (Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільської місцевості, Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Європейського фонду згуртованості, Європейського фонду морського та рибного господарства), а також фіксації пріоритету фінансування проєктів у цьому напрямі для Європейського інвестиційного банку та інших фінансових інструментів ЄС.

Соціальна політика ЄС, спрямована на забезпечення соціальної згуртованості, перетворилася на комплексну розгалужену та багаторівневу систему взаємодії, яка потребує багатофакторного аналізу та відповідної політики²⁰. Приєднання до ЄС для нової країни-члена може створювати більше можливостей для розвитку, не накладаючи при цьому жорстких зобов'язань щодо соціальних стандартів. Проте для того, щоб мати доступ до цих ресурсів інклюзивного розвитку, необхідно успішно завершити процес приєднання до ЄС. До цього часу у розпорядженні країни-кандидата може бути інший інструмент – спеціально призначений для передвступної допомоги, із помітно меншими фінансовими можливостями.

Висновки. Таким чином, інклюзивність соціально-економічного розвитку у сучасному світі стала домінуючим концептом і невід'ємною соціальною складовою самої ідеї сталого розвитку, вираженої у політичному гаслі “ніхто не залишається позаду”. Однак цей процес зазнає визначального впливу з боку низки глобальних трендів – динаміки економічної глобалізації, розвитку та поширення кардинальних технологічних інновацій, становлення екологічно сприятливих економічних моделей. Зазначені тренди мають неоднозначний вплив на параметри інклюзивності, не лише створюючи позитивні передумови для неї, але й породжуючи помітну контртенденцію зростання економічної нерівності.

Довгострокові ряди статистичних даних щодо розвитку світової економіки засвідчують, що за останні десятиліття з моменту інтенсивного поширення процесів економічної глобалізації у світі відбувався прискорений процес соціальної диференціації всередині багатьох національних економік, і ще більшою мірою – між різними групами країн у межах світового господарства. Цей процес призвів до загострення соціальних і міжнародних протиріч, які відіграли важливу роль у сучасній кризі міжнародного порядку та кризі самого процесу неоліберальної глобалізації.

Процес кардинальних технологічних трансформацій, який набуває дедалі більшого темпу, зумовлює масштабні структурні зрушення в економіці під впливом швидкого підйому нових видів виробництва та занепаду старих галузей. Тим самим він стає новітнім глобальним трендом із суперечливим впливом на процес інклюзивності. З одного боку, він істотно впливає на процес зростання нерівності в зайнятості та дохо-

²⁰ Розгорнутий аналіз такої політики наведений, зокрема, в новітньому комплексному міждисциплінарному дослідженні [26].

дах за видами виробництва, створює передумови для більшої економічної нерівності. З іншого боку, цьому ефекту зростання нерівності можна запобігти інструментами економічної та соціальної політик. Крім того, у довгостроковому періоді завдяки досягненню нового рівня продуктивності вказаний процес може істотно сприяти більшому рівню інклюзивності.

Для України процес технологічних трансформацій відбувається специфічно через уповільнення упродовж тривалого періоду процесу технологічних інновацій. Проте початок війни в Україні, з її високими вимогами до розвитку нових оборонних технологій має змінити цю ситуацію. Істотні руйнування основних фондів багатьох підприємств та інфраструктурних об'єктів робить шлях відновлення на новій технологічній основі практично безальтернативним вибором для економічної політики. Водночас її побічним наслідком може стати зростаюча економічна нерівність, яка вимагатиме відповідних корекцій на рівні соціальної політики.

Війна в Україні є потужним каталізатором глобальної безпекової кризи, хоча остання зумовлена не лише воєнними конфліктами, але й небезпечними змінами клімату, зростаючою деградацією довкілля, біонебезпеками. Вона тісно пов'язана з кризою процесу неоліберальної глобалізації та пошуку її альтернативних форматів. Це створюватиме низку ризиків і загроз стійкості соціально-економічного розвитку, що позначатиметься на інклюзивності розвитку. Водночас ефективний розвиток міжнародних зв'язків і діяльність глобальних інститутів та регіональних інтеграційних утворень створює і додаткові можливості для знаходження відповідей на вказані ризики та загрози.

Україна, формуючи свою політику інклюзивності як основу для процесу солідарного соціально-економічного розвитку, з огляду на специфіку національних умов має енергійно втілювати головні рекомендації глобальних інститутів регулювання політики інклюзивності в органічному поєднанні з програмою заходів адаптації України до вимог соціальної політики ЄС.

Перспективи подальших наукових досліджень вказаної проблеми пов'язані з поглибленим вивченням впливу на перспективи інклюзивного розвитку з боку новітніх тенденцій фрагментації світової економіки, процесу переформатування світового порядку, нових консервативних засад політики в США та посилення консервативних сил в Європі, що матиме важливі наслідки для політики розвитку України та її приєднання до ЄС.

Список використаних джерел

1. Інклюзивна економіка: теорія і практика: монографія / за заг. ред. М.Д. Балджи; Одес. нац. екон. ун-т. Київ: Гуляєва В.М., 2021. 365 с.
2. Гуторов А.О. Генеза формування парадигми інклюзивного розвитку національної економіки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 4. С. 47–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2018_4_10
3. Шинкарук Л.В., Власенко Ю.Г., Геращенко В.О. Теорії хвильового розвитку і синергетики та інклюзивність економіки. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2019. № 2. С. 229–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pepe_2019_2_18

4. Тимків А.О. Інклюзивна економіка як об'єкт сучасних наукових досліджень. *Інклюзивна економіка*. 2023. № 1. С. 41–47. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.1-7
5. Цапко-Піддубна О.І. Принцип інклюзивності у сучасних концепціях економічного зростання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 29–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_3_5
6. Степаненко С.В. Теоретико-концептуальні основи інклюзивного розвитку економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 3. С. 56–63. <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-8>
7. Манцуров І., Манцуров Д., Храпунова Я. Міжнародні стандарти інклюзивного розвитку як основа формування ефективної економічної політики держави. *Журнал європейської економіки*. 2018. № 17 (4). С. 413–437. <https://doi.org/10.35774/jee2018.04.398>
8. Бродовська О.Г. Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів. Тернопіль: Західноукр. нац. ун-т., 2023. 342 с.
9. Седікова І.О., Палвашова Г.І. Концепція інклюзивного розвитку як базис протидії глобальним викликам сьогодення. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 1 (3). С. 64–71. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-10
10. Шульц С.Л., Луцків О.М. Інноваційна складова інклюзивної моделі економічного зростання країн-членів ЄС. *Економічні інновації*. 2020. № 22 (3). С. 150–158. [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.3\(76\).150-158](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.3(76).150-158)
11. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 9–23. <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.007>
12. Бобух І.М., Щегель С.М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 7. С. 55–70. <https://doi.org/10.15407/visn2018.07.055>
13. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: монографія / за заг. ред. А. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа; Навч.-реабілітац. закл. вищ. освіти "Кам'янець-Поділ. держ. ін-т". Кам'янець-Подільський: Західноукр. нац. ун-т., 2022. 456 с.
14. Завгородній К.В. Прогнозні моделі інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 7. С. 58–63. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.7.58>
15. Іртищева І.О., Крамаренко І.С., Завгородній К.В., Неймет В.В. Повоєнна відбудова національної економіки на засадах інклюзивного розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 3. С. 13–17. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-3-2>
16. Дульська І.В. Інформаційно-комунікаційні технології як технологічний базис інклюзивного соціального та економічного зростання. *Український соціум*. 2018. № 1 (64). С. 59–73. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.059>
17. Тимків А.О. Цифрова економіка та "Touchless economy": можливості для інклюзивного суспільства. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2020. № 10. С. 19–24. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-10-6117>
18. Нікітенко В. Модель цифрової трансформації економіки як чинник сталого, справедливого та інклюзивного розвитку. *Humanities studies*. 2022. Вип. 13. С. 131–143. <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-15>
19. Арутюнян О.Г. Розвиток інклюзивної економіки в умовах цифрової трансформації. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 86–92. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-86-92>
20. Гончаренко О.В., Багорка Д.А., Єфремов Д.Ю. Інноваційний бізнес як детермінанта формування інклюзивної економіки. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2023. № 1. С. 7–14. [https://doi.org/10.31319/2709-2879.2023iss1\(6\).282718pp7-14](https://doi.org/10.31319/2709-2879.2023iss1(6).282718pp7-14)
21. Економіка вражень і природокористування: принципи інклюзивності та сталості / за наук. ред. Н.І. Хумарової; НАН України, ДУ "Ін-т ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України". Київ: Академперіодика, 2024. 386 с.

22. Зварич І.Я. Детермінанти формування глобальної інклюзивної циркулярної економіки. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 40–48. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-40-48>
23. Соболева Г.Г., Іванова А.Д. Інклюзивна "зелена" економіка. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 1. С. 146–149. <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-21>
24. Alisjahbana A.S., Sen K., Sumner A., Yusuf A.A. The Developer's Dilemma: Structural Transformation, Inequality Dynamics, and Inclusive Growth. United Nations University World Institute for Development Economics Research. Oxford: Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192855299.001.0001>
25. Klingler-Vidra R., Glennie A., Lawrence C.S. Inclusive innovation. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003125877>
26. Doti N.F., Musiałkowska I., De Gregorio Hurtado S., Walczyk J. EU Cohesion Policy: a multidisciplinary approach. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2024. <https://doi.org/10.4337/9781802209402>
27. Can social protection be an engine for inclusive growth? Development Centre Studies. OECD. Paris: OECD Publishing, 2019. <https://doi.org/10.1787/9d95b5d0-en>
28. Industry 4.0 for inclusive development. New York: United Nations, UNCTAD, 2022. https://unctad.org/system/files/official-document/dtlstict2022d4_en.pdf
29. Kuznets S. Economic growth and income inequality. *American Economic Review*. 1955. № 45 (1). С. 1–28. URL: <https://assets.aeaweb.org/asset-server/files/9438.pdf>
30. Schwab K. The Forth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016. URL: https://ia903404.us.archive.org/26/items/the-fourth-industrial-revolution-klaus-s/The_Fourth_Industrial_Revolution_Klaus_S.pdf
31. Susskind R., Susskind D. The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts. Oxford: Oxford University Press, 2015. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713395.001.0001>
32. Future of Jobs Report 2023. (2023). World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
33. Kinder M., Souza Briggs X., Muro M., Liu S. Generative AI, the American worker, and the future of work. Brookings, October 10, 2024. URL: <https://www.brookings.edu/articles/generative-ai-the-american-worker-and-the-future-of-work/>
34. Acemoglu D., Robinson J.A. Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. New York: Crown Business, 2012. Xi, 529. <https://doi.org/10.1355/ae29-2j>

Надійшла 20.11.2024

Прорецензована 09.12.2024

Доопрацьована 16.12.2024

Підписана до друку 30.12.2024

References

1. Baldgy, M.D. (Ed.). (2021). Inclusive Economy: Theory and Practice: monograph. Kyiv: Huliieva V.M. [in Ukrainian]
2. Hutorov, A.O. (2018). Genesis of forming a paradigm of inclusive development of the national economy. *Actual problems of innovative economy and law*, 4, 47-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2018_4_10 [in Ukrainian]
3. Shynkaruk, L.V., Vlasenko, Yu.G., Gerashchenko, V.A. (2019). Theories of wave development and synergetics and inclusiveness of the economy. *Problems of Economy and Political Economy*, 2, 229-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pepe_2019_2_18 [in Ukrainian]
4. Tymkiv, A. (2023). Inclusive economy as the object of modern scientific research. *Inclusive Economics*, 1, 41-47. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.1-7 [in Ukrainian]

5. Tsapko-Piddubna, O.I. (2018). The Principle of Inclusion in Modern Concepts of Economic Growth. *The Problems of Economy*, 3, 29-36. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-29_36.pdf [in Ukrainian]
6. Stepanenko, S. (2023). Theoretical and conceptual basis of inclusive development of the economy. *Scientific View: Economics and Management*, 3, 56-63. <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-8> [in Ukrainian]
7. Mantsurov, I., Mantsurov, D., Khrapunova, Ya. (2018). International standards of inclusive growth as a basis for shaping an efficient economic policy of the state. *Journal of European Economy*, 17 (4), 413-437. <https://doi.org/10.35774/jee2018.04.398>
8. Brodovska, O.H. (2023). The Global Inclusive Economy Facing the Latest Transformation Challenges. Ternopil: West Ukrainian National University [in Ukrainian]
9. Sedikova, I., Palvashova, H. (2024). The concept of inclusive development as a basis for fighting today's global challenges. *Inclusive Economics*, 1 (3), 64-71. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-10 [in Ukrainian]
10. Shults, S.L., Lutsiv, O.M. (2020). Innovative component of the inclusive model of economic growth of EU member countries. *Economic Innovations*, 22 (3), 150-158. [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.3\(76\).150-158](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.3(76).150-158) [in Ukrainian]
11. Grytsenko, A.A. (2016). Ukraine's economy on the road to inclusive development. *Ekonom. Prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 2, 9-23. <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.007>
12. Bobukh, I.M., Shchegel, S.M. (2018). Strategic environments of economic growth in Ukraine: inclusiveness as a key priority. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 55-70. <https://doi.org/10.15407/visn2018.07.055> [in Ukrainian]
13. Tripak, A., Petrukha, S., Tymkiv, A. (Eds.). (2022). Dominants of the Formation of an Inclusive Society in Ukraine: monograph. Kamianets-Podilskyi: West Ukrainian National University [in Ukrainian]
14. Zavgorodniy, K. (2023). Predictive models of inclusive development of the national economy and society in conditions of war. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 7, 58-63. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.7.58> [in Ukrainian]
15. Irtysheva, I.O., Kramarenko, I.S., Zavhorodnii, K.V., Neimet, V.V. (2023). Post-war reconstruction of the national economy based on inclusive development. *Actual problems of innovative economy and law*, 3, 13-17 [in Ukrainian]
16. Dul'ska, I.V. (2018). ICT as a technological basis for inclusive social and economic growth. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (64), 59-73. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.059> [in Ukrainian]
17. Tymkiv, A.O. (2020). The digital economy and the touchless economy: opportunities for an inclusive society. *International Scientific Journal "Internauka"*, 10, 19-24. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-10-6117> [in Ukrainian]
18. Nikitenko, V., Metelenko, N. (2022). The model of digital transformation of the economy as a factor of sustainable, equitable and inclusive development. *Humanities studies*, 13, 131-143. <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-15> [in Ukrainian]
19. Arutyunyan, O.G. (2024). The Development of Inclusive Economy in the Context of Digital Transformation. *Business Inform*, 7, 86-92. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-86-92> [in Ukrainian]
20. Honcharenko, O., Bahorka, D., Efremov, D. (2023). Innovative business as a determinant of the formation of an inclusive economy. *Economic bulletin of the Dniprovsk state technical university*, 1, 7-14. [https://doi.org/10.31319/2709-2879.2023iss1\(6\).282718pp7-14](https://doi.org/10.31319/2709-2879.2023iss1(6).282718pp7-14) [in Ukrainian]
21. Khumarova, N.I. (Ed.). (2024). Economy of Experiences and Nature Management: Principles of Inclusiveness and Sustainability. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian]
22. Zvarych, I.Ya. (2021). Determinants of the Formation of a Global Inclusive Circular Economy. *Business Inform*, 1, 40-48. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-40-48> [in Ukrainian]

23. Sobolieva, H., Ivanova, A. (2023). Inclusive "green" economy. *Scientific View: Economics and Management*, 1, 146-149. <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-21> [in Ukrainian]
24. Alisjahbana, A.S., Sen, K., Sumner, A., Yusuf, A.A. (Eds.). (2022). *The Developer's Dilemma: Structural Transformation, Inequality Dynamics, and Inclusive Growth*. United Nations University World Institute for Development Economics Research. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192855299.001.0001>
25. Klingler-Vidra, R., Glennie, A., Lawrence, C.S. (2022). *Inclusive innovation*. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781003125877>
26. Dotti, N.F., Musiałkowska, I., De Gregorio Hurtado, S., Walczyk, J. (Eds.). (2024). *EU Cohesion Policy: a multidisciplinary approach*. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781802209402>
27. Can social protection be an engine for inclusive growth? (2019). Development Centre Studies. OECD. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9d95b5d0-en>
28. Industry 4.0 for inclusive development. (2022). New York: United Nations, UNCTAD. https://unctad.org/system/files/official-document/dtlstict2022d4_en.pdf
29. Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45 (1), 1-28. URL: <https://assets.aeaweb.org/asset-server/files/9438.pdf>
30. Schwab, K. (2016). *The Forth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum. URL: https://ia903404.us.archive.org/26/items/the-fourth-industrial-revolution-klauss/The_Fourth_Industrial_Revolution_Klaus_S.pdf
31. Susskind, R., Susskind, D. (2015). *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713395.001.0001>
32. Future of Jobs Report 2023. (2023). World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
33. Kinder, M., Souza Briggs, X., Muro, M., Liu, S. (2024). Generative AI, the American worker, and the future of work. Brookings, October 10. URL: <https://www.brookings.edu/articles/generative-ai-the-american-worker-and-the-future-of-work/>
34. Acemoglu, D., Robinson, J.A. (2012). *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business. <https://doi.org/10.1355/ae29-2j>

Received on November 20, 2024

Reviewed on December 09, 2024

Revised on December 16, 2024

Signed for printing on December 30, 2024